

TÜRÜK

Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2013 Yılı:1, Sayı:1

Sayfa:183-197

ISSN: 2147-8872

TÜRKMENİSTAN’DA ŞAMANLIK / KAMLIK GELENEĞİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI: “ŞAMAN OD” VE “KÜŞTDEPTİ”

Halil İbrahim Şahin*

Özet

Türklerin evren, insan, yaşam, ölüm, gelecek, tedavi vb. algısını etkileyen unsurlar arasında kamlık/şamanlık geleneği de bulunmaktadır. Bu etki, bütün Türk boylarında aynı düzeyde değildir. Sibiryaya bölgesindeki Türk boylarında (Yakut, Altay, Tıva, Şor, Hakas) kam/şaman kültü daha güçlü iken Orta ve Batı Asya Türklerinde de kamlık/şamanlık uygulamaları ve inanışları çeşitli adlar ve şekillerde yaşatılmaktadır. Orta Asya Türk boylarından olan Türkmenlerin yaşamında da bu etkiyi görmek mümkündür. Makalede ele alınan “Şaman od”, şamanların ayinlerde kullandığı ateşi, “Küştdepti” ise şaman danslarını karşılamaktadır. Şamanların/kamların ruhlarla bağlantıya geçmek için kullandıkları şaman ateşini, günümüz Türkmenistan’ında "zikirci" adı verilen tipler, Hızır’ın olağanüstü güçlerinden faydalanmak, "Küştdepti"yi ise tıpkı şamanlarda olduğu gibi, yoğunlaşmak ve transa geçmek için kullanılmaktadır. Türkmenistan’daki nevruz kutlamalarının ve toylarının merkezinde yer alan “Şaman od” ve “Küştdepti”; “şaman” kelimesinin Türkler arasında günümüzde de kullanıldığını, bazı unsurların işlevini koruduğunu, ancak bazılarının ise sanat formuna geçiş yaptığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, şamanlık, kamlık, şaman od, küştdepti.

REFLECTIONS OF SHAMANISM / KAMLIK TRADITION ON THE PRESENT IN TURKMENISTAN: "ŞAMAN OD" AND "KÜŞTDEPTİ"

Abstract

There is also a tradition of kamlık/shamanism among the factors that determine the perception of universe, man, life, death, the future or treatment. This effect is not the same level of all the Turkish tribes. Turkish tribes in Siberia (Yakut, Altai, Tıva, Shor, and Khakassia) kam / shaman cult is the more powerful and Turks in Central and Western Asia kamlık / Shamanism practices and beliefs of the various names and forms is kept alive. Turkmen’s, Turkish tribes of Central Asia, this effect

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, hsahin@balikesir.edu.tr

can be seen in their life. The article dealt with "Shaman od", used by shamans in rituals fever, "Kustdepti" refers to the shaman dances. Types, called "zikirci" today's Turkmenistan use shaman fire used by shamans to contact the spirits in order to take advantage of the extraordinary powers of "Hızır", just as shamans to concentrate and go into a trance use "küştdepti". "Shaman od" and "Küştdepti" takes place nevrüz celebrations and weddings in the Turkmenistan prove that the shaman word is still used today among the Turks, maintains the function of some of the elements, but some elements has evolved into art form.

Key words: Turkmenistan, shamanism, kamlık, shaman fire, küştdepti.

GİRİŞ

Türk şamanlığı ya da kamlığı üzerine yapılan araştırmaların bazı problemleri, varlığını günümüzde de korumaktadır. Türk boylarının çok geniş bir alana yayılmış olmaları, şamanların veya kamların tarihteki durumlarını takip etmeye yarayan kaynakların azlığı, çok çeşitli dinlerle ve inanış sistemleriyle temasın neticesinde inanış açısından karmaşık bir yapının varlığı, yakın dönemlerde şamanlık düşüncesini ve inanış yapısını yaşatan Türk boylarında saha araştırmalarının yapılamayışı, hatta özellikle Türkiye merkezli olarak, Şamanlık kökenli inanış ve uygulamalarının din dışı, dolayısıyla hurafe olarak nitelendirilmesi neticesinde Türk şamanlığı üzerine yapılması gereken araştırma ve inceleme faaliyetleri eksik kalmıştır. Bütün bunlara rağmen, Türk şamanlığıyla ilgili çalışmalara malzeme verebilecek çok sayıda Türk boyu ya da topluluğuna günümüz şartlarında ulaşmak mümkündür. Kuzey ve güney Sibiryâ bölgesinde yaşayan Yakut (Saha), Altay, Tıva, Hakas, Şor Türklerinde, Orta Asya bölgesindeki Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen Türklerinde, Kafkasya'da ve Türkiye civarındaki Türk topluluklarında, Anadolu'daki Tahtacı ve Çepniler başta olmak üzere, Türk inanış ve düşünüş sisteminin izlerini koruyan Türk boyları arasında Türk şamanlığının / kamlığının izleri sürülmelidir. Bütüncül bir çalışmanın oluşabilmesi için tabii ki öncelikle Türklerin ortaya çıktığı ve dünyaya yayıldığı merkez esas alınarak Türk şamanlığının tarihi derinliği ve coğrafi yaygınlığı üzerine bölgesel çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili Türkiye'de son yıllarda olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır. Özellikle Rus Türkologlarının Türk şamanlığı üzerine yaptıkları çalışmalar, Türkçeye kazandırılmakta ve bu inanış sisteminin ayrıntıları daha da aydınlığa kavuşturulmaktadır.

Anadolu ve Balkanlardaki Türklerin günümüzde Şamanlık unsurlarını yaşattıklarını, konuyla ilgili olarak yapılmış çalışmalardan takip edebilmekteyiz (Kalafat 1990, Melikoff 2009). Ancak bu unsurların daha canlı ve yoğun olarak yaşadığı asıl bölge Orta Asya ve Sibiryâ bölgeleridir (Aça 2002). Bu bölgelerde yaşayan Türk boylarının tabiatla olan güçlü bağları nedeniyle Şamanlıktaki düşünceler ve inanışlar işlevselliklerini korumaktadır. Avcılık ve hayvancılıkta, insanın ve yılın belirli zamanlarına denk gelen geçiş dönemlerinde, şamanlık uygulamaları yapılmaktadır. Hatta bazı Şamanlık unsurlarının adı yaşarken işlevinin ve anlamının kaybolduğunu, bazı unsurların ise estetik bir hal almaya başladığını söylemek

mümkündür. Bu makalede ele alınan “Şaman od” kavramı ise Türk şamanlığının Türkmenistan’da yaşayan unsurları arasındadır. Tam olarak “şaman ateşi” anlamına gelen “Şaman od”, Türk kamlarının veya şamanlarının ayinlerde sağaltma veya ruhlarla bağlantıya geçme amaçlı olarak kullandıkları ateşe karşılık gelmektedir. Şaman tipinin değiştiği, hatta sadece izlerini taşıyan birkaç tipin dışında unutulduğu Türkmenlerde bu ayinlerden geriye ateşin adı kalmıştır. Ancak “şaman od”un tamamıyla işlevsiz olmadığını, Nevruz gibi mevsimsel geçişlerde insanların arınma amaçlı kullandıklarını belirtmek gerekir. Yine makalenin ilgilendiği hususlar arasında şamanlık kökenli olmakla birlikte günümüz Türkmenistan’ında estetik bir boyut kazanmış “küşt depti” de vardır. Türkmen toylarının asıl unsurları arasında yer alan ve bir oyun haline dönüşmüş olan “küşt depti”nin Türk şamanlığı ve “şaman od”la bağlantısı da makalede irdelenecektir.

Makalede ele alınan ve Türkmenistan’da yaygın olarak kullanılan “şaman od” ifadesinde dikkati çeken “şaman” kelimesiyle ilgili çok sayıda değerlendirme yapılmıştır (Potapov 2012: 154). Kelimenin anlamı, kökeni ve yaygınlığı üzerine yoğunlaşan bu çalışmalara tekrar değinmek gibi bir amacımız yoktur, ancak kelimenin “şaman od” ifadesiyle Hazar bölgesinde kullanılıyor olması, kelimenin Türkler arasındaki yaygınlığını göstermesi açısından dikkate değer olduğunu düşünmekteyiz. L. P. Potapov, “şaman” kelimesinin din adamı anlamında ilk kez Rusların Sibiry’a gönderdiği memurların yazılarında yer aldığını, Tunguzlardan alınan kelimenin daha sonraları Avrupa’ya taşındığını ve evrensel bir kelime haline geldiğini söylerken, Türklerde şaman kelimesinin yerine “kam” ve “oyun” kelimelerinin yaygın olduğunu belirtmektedir. Kelimenin kökenini Tunguzlarda veya başka topluluklarda arayan çalışmalar olmakla birlikte bu konuda önemli çalışmalardan birisini Y. Nemeth yapmıştır. Nemeth’e göre “şaman” kelimesi, Türk-Moğol kökenlidir. Ona göre Tunguzlardaki “sam” (şam) kelimesi, Türkçedeki “kam” kelimesinin fonotik karşılığıdır. B. Laufer de bu düşüncüyü destekleyen bulgular tespit etmiştir (Potapov 2012: 148-150). Köken açısından olmasa bile yaygınlık açısından şaman kelimesinin Türk boyları arasında kullanıldığını ve kullanılmakta olduğunu söylemek mümkündür. Sibiry bölgesinden uzakta, hatta Kıpçak grubu dışındaki Türkmenlerin Nevruz kutlamalarında karşımıza çıkan “şaman od”, bu düşüncemizi destekler niteliktedir. İsmi nedeniyle şamanlık geleneğiyle olan bağları açık olan “şaman od”un dışında Türkmenlerde şamanlık kökenli inanış ve uygulamalar yaşamaya devam etmektedir. Makalede, “Şaman od” bağlamında bunlara da temas edilecektir.

1. Türkmenistan’da Şamanlık ve “Şaman odu”

Türkmenistan’da, büyü ve çeşitli tekniklerle hastaları sağaltan sıra dışı tipleri karşılamak için şaman kelimesinin yanı sıra, “porhan” kelimesinin, günümüzde daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür. Türkmen Türkçesiyle ilgili sözlüklerde “porhan”, “Çeşitli söz ve hareketlerle hastalıkları iyileştirdiğine inanılan adam, şaman, kam.” (Tekin ve Ölmez 1995: 534) veya “Eski kadim din ve düşüncelere inanan insanlara göre porhan, türlü hareketler ve sözlerle hasta insana büyüyle tesir edip iyileştiren kişidir.” şeklinde,

“porhançılık” ise “Dinî ve mistik düşünceye göre tabiatüstü güçlere boyun eğdirme gücü var olan, sıra dışı hareketlerin ve sözlerin tamamı” olarak tanımlanmaktadır (Hamzayeva 1962: 541). Şaman kelimesi, Türkmen Türkçesinde “kuzey Asya halklarında büyücü, porhan” anlamına gelmekle birlikte günümüz Türkmenleri arasında çok yaygın olmayan bir kelimedir (Hamzayeva 1962: 765). Bununla birlikte kelime, “şaman odu” ifadesinde yaşamaktadır. Türkmen sözlüklerinin “Eski devirlerde büyük bir ateş yakıp günahlardan kurtulmak için üzerinden atlama geleneği.” olarak tanımladığı bu ifade, geleneksel bir uygulamaya bağlı olarak kalıplaşmış ve günümüze ulaşmıştır (Hamzayeva 1962: 493). Halk arasında yaygın olarak kullanılan ve yaşatılan “şaman odu” geleneği, “şaman” kelimesinin Türkmenler arasında bilindiğini, ancak son dönemlerde unutulmaya başlandığını göstermektedir.

Güney Sibiryaya bölgesindeki Türk boylarında, Kazak ve Kırgız Türklerinde olduğu üzere, Türkmenistan’da doğrudan şaman veya porhan olarak nitelendirilebilecek tipler, bulunmamaktadır. Ancak şamanlık geleneğinin tesirlerini yaşatan veya bu gelenekten beslenen bazı tipler vardır. Bunların başında dutarla şiir söyleyen veya destanlar anlatan bahşılar gelmektedir. Türkmen bahşıları ve müziği üzerine önemli çalışmaları olan S. Kominek, Türkmen bahşılarının şaman olmadıklarını, ancak şamanlık geçmişine sahip olduklarını belirtir. Ona göre bahşılar, dinî ve büyüsel işlemleri “porhan” ve “işanlara” devretmişlerdir. Onlar artık sadece dutar çalan, şiir söyleyen ve destan anlatan tipler konumundadır. Türkmen bahşılarının rüyada Baba Kambar’ı veya Âşık Aydın’ı görerek bahşılığa geçiş yapmaları, şamanlar gibi destan anlatımında yola girmeleri, bu yolda anlatıyla ilerlemeleri, destan anlatımını sadece geceleri yapmaları, Türk şamanlığıyla ilişkide olduklarını gösteren bir kaç husustur (Kominek 2005, Şahin 2011: 162-164).

Bahşıların şamanlık geleneğiyle bağlarını güçlü bir şekilde gözler önüne seren diğer bir husus ise, bahşıların hastaları sağaltmak için müziğin ve şiirin gücünden faydalanmalarıdır. Türkmen halk aydımlarının ve heflerinin (ezgilerinin) şamanlık geleneği ve sağaltma işlemleriyle alakası oldukça güçlüdür. Bunu Türkmen bahşıları üzerine yürütülen araştırmaların sonuçlarından takip etmek mümkündür. Türkmen müziği ve bahşıları konularında alan araştırmalarına dayanan çalışmaların sahibi V. Uspensky, bahşıların repertuarındaki aydımların ve ezgilerin bir kısmının kamlık veya şamanlık geleneğinden kalma olduğunu öğrenmiştir. Uspensky’in tespilerine göre bu ezgiler şunlardır:

1. Hörele kuvam: Delirmiş bir deveyi sakinleştirmek için kullanılır.
2. Darayi donlim: Koyun sürüsünü teskin rahatlatmak için kullanılır.
3. Kırmızı köynecli: Kızamık hastalığını sağaltmak için kullanılır.
4. Meşrep: Veba, kolera ve doğal afetler sonucu ortaya çıkan felaketleri ortadan kaldırmak için kullanılır. Bunlarla birlikte bahşıların delileri tedavi etmek için “porhannâme” adını verdikleri ezgiler kullandıkları kayıtlara geçmiştir (Uspensky 1928: 35-36).

Mesleğe giriş şekilleri, icra ve repertuar özellikleri, Türkmen bahşılarının önceki dönemlerde şairlik ve müzisyenliğin yanı sıra hekimlik meziyetlerine de sahip olduğunu göstermektedir. Tedavi amaçlı söylenen özel ezgilerin ve şiirlerin son yıllara kadar yaşaması, bunun önemli bir delilidir. Ancak pek çok Türk boyunda olduğu gibi, Türkmen bahşıları, eski dönemlerin hekimleri ve kamları iken zamanla bu görevlerinden sıyrılarak sadece şair ve destancı haline gelmişlerdir.

Bahşılık geleneğinin dışında Türkmenistan'da şamanlık inanışlarının ve bazı pratiklerinin Türkmen halk inanışlarında yaşadığını belirtmek gerekir (İlyasova 2005). Ancak Türkmen halk inanışları, bu anlamda gözden geçirilmemiştir. Makalede ele alınan "şaman odu" uygulamasının veya geleneğinin Türk şamanlığıyla olan bağlantısı veya ilişkisi de bugüne kadar tespit edilmemiştir. Oysa daha adlandırmadan anlaşılacağı gibi, bu söz öbeği, "şaman ateşi" anlamına gelmektedir. Şaman kelimesinin yaygın olmadığı bir coğrafyada, bu ifade ateş kültüne ve bahar kutlamalarına bağlı olarak yaşamış, kalıplaşmış ve anlamını da büyük oranda yitirerek günümüze ulaşmıştır. "Şaman odu", Türkmenlerin yılın belirli zamanlarında düzenledikleri, törenlerde yakılan ateşler için kullanılmaktadır. Son yıllarda "şaman odu" geleneğinin daha fazla öne çıkmasında Türkmenistan'ın, nevruzu milli bir bayram olarak kutlaması etkili olmuştur. Önceleri halk arasında yaygın olan bu uygulama, resmi törenlerin de önemli bir parçası haline gelmiştir.

Türkmenistan'ın geleneksel nevrüz kutlamaları arasında "şaman odu" yakma âdeti bulunmaktadır. Hatta Nevruzdan çok önceleri "gara çarşenbe" adı verilen ve yılın en uzun gecelerinin yaşandığı dönemde, Türkmenler belalardan ve kötülüklerden korunmak için "şaman odu" yakıp üzerinden atarlar ve yanan odunları yukarı doğru atarak "Bize gelecek görünen ve görünmeyen belalar odda yansın gitsin" derler. Yine "şaman odu" denen bu ateşe eski kapları ve giysileri atarak yakmaktalar ve bu şekilde evlerine ve üstlerine sinen kötülüklerden ve lanetlerden kurtulduklarına inanmaktadırlar. "Şaman odu" üzerinde ve etrafında yapılan bu işlemleri, mutlaka şaman ateşinden geri kalan küllerin gömülmesi izler. Özel anlamlar yüklenen şaman ateşinin külleri açıkta bırakılmaz, toprağa veya kuma gömülür (Baltayev ve Jikiyev 2013: 24).

Türkmenlerin kutsiyet atfettikleri şaman ateşiyle ilgili çeşitli inanışlar da oluşmuştur. Buna göre şaman ateşi yakılırken on yedi evden odun toplamak gerekmektedir. Şaman ateşinden atlamanın, hastalıklardan kurtulma ve günahlardan arınmak gibi sonuçlar doğuracağına inanılmıştır. Ayrıca ateşten atlayan Türkmenler, gelecekteki belalardan da kurtulduklarına inanmışlardır. Türkmenlerde, nazar değmemesi ve hastalıklara yakalanmamaları için hayvanlar, iki ateş arasından geçirilmektedir. Türkmenlerin inanışlarına göre ateş temizleyicidir. Onun yandığı yer mukaddestir. Ateşe tükürmek, saç atmak ya da onu pisletmek doğru değildir (Özbay 2007: 183). Ateşle ilgili bu inanışlara şamanlık veya kamlık geleneğinin önemli merkezlerinden Altay Türklerinde de rastlanmıştır. Altay şamanlarının, topluma ateşle ilgili öğrettikleri arasında, ateşin kirletilmemesi, içine çöp atılmaması,

saygısızlık yapılmaması, küllerine basılmaması gibi çok sayıda yasak bulunmaktadır (Potapov 2012: 135)

"Şaman odu", Türkmenler arasında özellikle Nevruz gecelerinde yakılır ve etrafında kamların ve şamanların yaptıkları ayinlere benzer şekilde bazı uygulamalar yapılır. Türkmenistan'daki Nevruz gelenekleri ve kutlamaları üzerine 2013 yılında bir çalışma yayımlayan A. Baltayev ve A. Jıkiyev'in bu hususta verdikleri bilgiler oldukça kıymetlidir: "Türkmenistan'ın pek çok yerinde obaların "zikirci" teyzeleri, Nevruz geceleri ateş yakıp sabaha kadar "küşt tepip" dans ederek zikir çekmektedirler. İnanişâ göre Nevruz gecelerinde, insana baht ve talih dağıtan Hıdır Ata, ateş yakıp zikir çekenlerin yanına gelirmiş." (2013: 66). Şaman ayinlerinin İslamî bazı unsurlarla şekil değiştirmiş hali olan Nevruzdaki bu ayin, Türkmenistan şamanlık / kamlık geleneğinin günümüzdeki yansımalarından birisidir. Ayinde şaman veya kam tipinin yerini "zikirci" adı verilen İslamî çerçevede düşünülen bir kadın almıştır. Oysa ateşin etrafında yapılan zikrin, İslamî bir boyutu veya özelliği yoktur. Muhtemelen ateş etrafında sürekli olarak bazı sözleri tekrarlayan tiplerin, bu işlemlerin sonucunda kendilerinden geçmeleri nedeniyle bunlara "zikirci" denmiştir. Nevruz gecelerinde yapılan ateşle ilgili bu uygulamanın ayinsel özellikleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Zaman: Şaman veya kamların düzenlediği ayinlerden ilahî dinlerin yaptığı ayinlere kadar çok geniş bir yelpazede ayinlerin belli zamanlarda yapıldığı görülür. Türkmenistan'daki "şaman odu" etrafındaki ayinler de Nevruz başta olmak üzere yılın belli dönemlerinde uygulamaya konmaktadır. Ayrıca şaman / kam ayinlerinin mantığına uygun bir şekilde ateşin yakılması ve etrafındaki işlemler, geceye denk getirilmekte ve sabah sona erdirilmektedir. Gece ayinlerinin yanında Türklerde şaman ayinleri Türkmenistan'daki "şaman odu"ndaki uygulamaya benzer bir şekilde bahar dönemlerinde yapılmıştır. Kayıtlara geçen bilgilere göre şamanlar, kurban törenlerini kıştan yaza geçiş günlerinde düzenlemiştirler (Kumartaşlıoğlu 212: 138).

Ayinin Miti veya İnanç Boyutu: Ayinleri anlamlı kılan mitler veya bazı inanışlara ihtiyaç vardır (Raglan 2005). Türkmenlerin "Şaman odu" merkezli gerçekleştirdikleri işlemleri, Hıdır Ata adını verdikleri ve Türk boyları arasında bereket ve bolluk sembolü Hızır inanışları desteklemektedir. Yine mitin dönüşmüş hali olan bu durum, şamanlık inanışlarını İslamiyet'le dönüştürmüş Türk boylarının ortak bir tavrı olarak değerlendirmek gerekir.

Dua veya şiir: Şaman ayinlerinde ayini yöneten kişi veya kişiler, amaçları doğrultusunda bazı dualar ya da sözler kullanırlar. Nevruz'da "zikirci" kadınların veya ateşin etrafında dans eden kişilerin de yaygın olarak kullandıkları ve artık günümüzde tekerleme olarak görülen bazı sözler bulunmaktadır. Nevruz geceleri yakılan "şaman odu"nun etrafında küştdepti hareketleri yapan veya ateşin üzerinden atlayanlar, ateşe şöyle seslenirler:

"Şaman od,

Boldum şat.

"Şaman od,

Oldum şad.

Parlap üstünden bökdüm,	Parlayıp üstünden atladım,
Zarlap günemi döktüm.	Ağlayıp günahımı döktüm.
Hayır kıl sen işimi,	Hayırlı yap sen işimi,
Uzak yaşat başımı.	Uzun yaşat beni.
Kem eyleme yaşımı,	Azaltma ömrümü,
Gorap sakla daşımı.	Koruyup sakla çevremi.
Goymağın meni harlap,	Bırakma beni horlayıp,
Sığındım sana zarlap,	Sığındım sana ağlayıp,
Işınadır yüregim,	İnanmaktadır yüregim,
Sensin sıra gereğim”	Sensin benim istediğim.”

(Rahmanov 1998: 133)

Türkmenistan’da sanavaç (tekerleme) olarak geçen bu metinde ocağa karşı bir yalvarmanın ve ondan yardım istemenin olduğu görülmektedir. Günümüz Türkmen sanavaçları arasında yer alan bu metin Türk şamanlığı ile yakından ilintilidir. İslamî dönemlerde işlev kaybıyla tekerlemelerin estetik bir mahiyete kavuştuğu, şamanların dışındaki kişilerce kullanıldığı bilinmektedir (Duymaz 2002: 44-45). Aynı şekilde yukarıdaki tekerlemenin kökeninde şamanlık uygulamaları ve inanışları vardır. Ancak hemen ifade etmeliyiz ki, bu şaman duası ya da tekerlemesi, kısmen de olsa şamanlık sistemi içindeki anlamını korumaktadır. Nevruz gibi sınırlı sayıdaki etkinlikte gündeme gelen bu tekerleme, ateşe saygı, geçiş dönemlerini kutsama ve insanlara talih, huzur ve sağlık getirme gibi işlevlere sahiptir.

Cezbe ve Dans: Ayinlerde şaman, ruhlarla bağlantıya geçebilmek ve göğün katmanlarında yükselebilmek için bilinç halinden başka bir duruma, cezbeyle kapılması gerekir. Transa geçmek olarak da ifade edebileceğimiz bu durum için şamanlar, bazı yöntemler kullanmışlardır. Esrimeye yardımcı olan içecekler içme, şaman davulundan çıkan ritmi kullanma veya şiirin gücünden yararlanma ilk akla gelen yöntemlerden bazılarıdır (Anohin 2006: 40-73). Bunların yanı sıra şamanlar, ruhlar âlemine geçebilmek için dansı da kullanmışlardır. Ateşin veya kendi etrafında dönme, biyolojik olarak insanın kendinden geçmesini sağladığı gibi, bunun yanına müziğin ve şiirin eklenmesiyle bu etki oldukça artmaktadır. Türkmenistan’daki “zikirci”lerin yaptıkları, şamanların danslarından farklı değildir. Küştdepti oyunundaki figürlerin şamanlık bakiyesi olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda Türkmen zikircileri, Nevruz gecelerinde, ateş etrafında dönüp dans ederek Sibiryâ bölgesinde canlı bir şekilde yaşamaya devam eden geleneğe mensup şamanlardan farklı bir şey yapmamaktadırlar. “Şaman odu”nun etrafında “küştdepti” dansını yapan zikirci, şamanlar gibi, gözle görünmeyen, ancak varlığına inanılan Hıdır Ata’nın ruhunu çağırılmaktadır. Şamanların da ayinlerde yapmak istedikleri, farklı adlar verdikleri ruhu veya

ruhları buldukları yere getirmek ya da onun yanına gidebilmektir. Sibirya şamanları, bu işlemleri kendi inanç sistemleri içinde yaparken Türkmen zikirciler, bize göre Türkmen şamanları, İslam dairesinde bu işlemlerini gerçekleştirmektedir.

Arınma ve Geçişin Kutsanması: Şaman ayinlerinin hastalıkları tedavi etmek ve kötü etkilerden korunmak gibi işlevlerinin olduğu bilinmektedir. İnsan hayatındaki ve yılın belirli zamanlarına denk gelen geçiş dönemlerinin kutsanması da şamanların toplum içinde üstlendikleri görevler arasındadır (Köprülü 1966: 58). Şamanların arınma yöntemleri arasında hastaları veya ayin unsurlarını sembolik veya gerçekçi bir şekilde ateşle temas ettirmek bulunmaktadır. 568 gibi oldukça erken dönemlerdeki kayıtlar, Türk Şamanlarının, ateşi yüzyıllardan beri arınma amaçlı kullandıklarını göstermektedir. Roma elçisinin Türk hakanının ziyaretinde şahit olduğu olaylar, konumuzla doğrudan ilgilidir. Buna göre Romalıların getirdiği eşyaları şamanlar bir araya toplayarak hemen ardıç ağacının odunlarından bir ateş yakmışlardır. Eşyaların üzerinde çeşitli sözler söyleyerek dolanan şamanlar, ellerindeki tefi çaldıkça kendilerinden geçip bağırıp çağırmaya, kötü ruhları kovar bir edaya bürünmüşlerdir. Bu şekilde eşyalardaki kötü ruhları kovan şamanlar, elçinin kendisini de ateş üzerinden geçirerek arındırmayı ihmal etmemişlerdir (Potapov 2012: 153).

Tarihî anlamda eski kayıtların yanı sıra yakın dönemlerde kayda girmiş bilgiler de Türk şamanlarının ateşi, arınma unsuru ve mevsimler arasındaki geçişleri kutsamak için kullandıklarını göstermektedir (İnan 2000: 67-71). Günümüz Türk boylarının hemen hepsinde Nevruz kutlamalarında ateş üzerinden atlayanlar, bu düşünceyi yaşatmakta ve yeniden ihya etmektedirler. Türkmenlerin “şaman od” adını verdikleri geleneğin özünde de bu yatmaktadır. Kıştan bahara geçişi kutsamak, bu geçiş esnasında kış döneminden insanlara musallat olmuş kötülüklerden onları arındırmak için insanlar bu ateş üzerinden atlamaktadırlar. Nevruz gecelerinde zikirci kadınlar, bu ayini daha uzun süre yaparak mevsim geçişini kutsadıkları gibi, insanlar üzerindeki kötülükleri de kaldırmaktadırlar. Arınma yönüyle Türkmenlerin “şaman od” uygulaması, Türk şamanlarının yüzyıllardan beri uyguladıkları geleneğin bir devamı niteliğindedir.

Ayin ve Ateş: Türklerde ateş, şaman ayinlerinde ruhlarla bağlantıya geçmek için kullanıldığı gibi, kehanet amaçlı da başvurulmuş bir unsurdur. Tarihî kaynaklarda Türk hükümdarlarının büyük ateşler yaktırarak geleceğe dair bilgiler almaya çalıştıkları yönünde kayıtlar bulunmaktadır. Türk şamanlarına göre ateş, her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. Şamanlar bu yüzden hastaların etrafında ellerinde ateşle “alas alas” diye dolanırlar. “Alazlama” denen bu uygulamada ateşin tedavi edici özelliğinden faydalanılmıştır. Şamanlar, ayinlerde ateşe “Ateş anamız, açları doyurdun, üşüyenleri ısıttın, yemeklerimizi pişirmek için sacayaklarımızı kurdun, üzerinde dokuz kulplu tunç kazanımızı kaynattın...” diye seslenirler. Ateşin kendilerini koruduğunu, ısıttığını, aydınlattığını, kısacası yaşamın devamı için gerekli şartları sağladığını söyleyen şamanlar, onu ayinlerinden ayırmamışlar ve ona karşı yasaklar getirmişlerdir (İnan 2000: 67-71, Beydili 2004: 436-439).

Altay şamanları, kanlı kurban törenlerinde ardıç ağacından ateş yakıp yanan odunlarla kurban yerini ve hayvanı tütsüler. Tören boyunca şamanın yaktığı bu ateş söndürülmez. Bunun yanı sıra Altay şamanlarının duaları arasında ateşe söylenenleri de vardır (Anohin 2006: 37, 90, 119-120). Şaman ayinlerinde ateş kullanma geleneğine Yakut Türkleri arasında da rastlanmıştır. Tören eşyalarının ve unsurlarının tütsülenmesine, ruhlarla iletişime geçmeye ve hastaları iyileştirmeye yarayan ateş, Yakut şaman törenlerinin asli unsurlarındandır (Ksenefontov 2011: 169, 226).

Şamanların ayinlerde yanlarından ayırmadıkları ateşe karşı bazı özel yeteneklerinin olduğunu yine şaman efsanelerinden veya rivayetlerinden öğreniyoruz. Şaman, diğer insanlardan farklı olarak ateşte yanmamaktadır. Çünkü Şaman, ateşin iyisi ve ruhuyla barışıktır. O, ateşin gizemine hakim olduğundan, ateş onu yakmamaktadır. Altay ve Yakut Türkleri başta olmak üzere şamanlık/kamlık geleneğinin yaygın olduğu bölgelerde ateşe atılıp yanmayan şaman efsaneleri derlenmiştir (Kumartaşlıoğlu 2012: 134-137).

Türkmenistan'da “şaman od” adıyla yakılan ateş, geçmiş dönemlerde Türkmenler arasında ateş merkezli şaman ayinlerinin düzenlendiğini gösteren bir unsurdur. Günümüzde kam ya da şaman tipinin bulunmadığı bu bölgede şamanlıktan geriye ayinin ateşi kalmıştır. Gece sürelerinin arttığı dönemlerde Nevruz'da yakılan “şaman od” üzerinden atlama geleneği, kamlık geleneğiyle bağlantılı olarak Türk boylarında yaşamaktadır. Ancak Nevruz'da bu ateş etrafında sabaha kadar ayin yapan, Türkmenistan'daki şekliyle “zikir çeken” Türkmenler, bu uygulamalarıyla özellikle Orta Asya bölgesindeki Türk boylarından ayrılmaktadır. İslamî dönemde şamanların yerini alan zikirciler, tıpkı şamanlar gibi gece boyunca ateş etrafında “küştdepti” denilen dansı yaparak hem kendileri hem de yaşadığı bölgenin insanları için iyi şeyler olmasını dilemektedirler. Hıdır Ata'nın olağanüstü gücünden faydalanmaya çalışan zikirciler, aslında şamanların ruhlar aracılığıyla sağlık, bereket ve güvenlik istemeleri arasında çok fazla bir fark yoktur. Kısacası Türkmenistan'da yaşamaya devam eden “şaman od” uygulaması, Türk şamanlığındaki ayinlerin günümüze yansımış şekli ve işlev açısından da önceki dönemlerle güçlü bağlara sahip geleneksel bir unsurdur. Belki Türkmenlerde ateşin etrafında tam anlamıyla bir ayin tertip edebilecek tipler yoktur, ancak şaman odu denilen ateşin kullanım şekli şamanlarınkinden farklı değildir. Hatta şaman tipi bile tamamen yok olmamış, zayıflamış bir halde de olsa “zikirci” adıyla yaşamaya devam etmektedir. “Şaman od”, sadece ayinsel özellikleriyle değil, Türkmenlerin halk sanatlarına da katkı yapmış bir konuma sahiptir. Türkmenistan'da halkın hemen bütün toylarda ve resmi bayramlarda oynadığı “küştdepti oyunu”nun kökeni, “şaman od” etrafında yapılan ayinlere dayanmaktadır. Makalenin ikinci bölümü bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2. Şaman Ayinlerindeki Beden Hareketlerinin İşlev ve Anlam Değiştirmiş Hali: Küştdepti

Küştdepti kelimesi, oyunda söylenen her şiirin ardından söylenen “küşt, küşt, küşt” sözü ve “depmek” fiilinden oluşmuştur. “Küşt” ifadesi, hastaları sağaltan şamanların, hasta ya da

ateş etrafında dans ederken “küşt, küşt” demesinden, “depti” ise bu sırada ayaklarını yere vurmasından kalmadır. “Küştdepti”, Türkmenistan’da bir oyun tarzını ve bu oyun oynanırken söylenen şiirleri, Türkmenlerdeki şekliyle, “aydım”ları karşılamak için kullanılmaktadır. Küştdepti aydımları, Türkmenlerdeki kamlık ve şamanlık geleneğinin etkilerini gösteren şiirlerdir (Gılıcov 1995: 17). Ancak büyülek anlamını kaybeden bu aydımlar ve küştdepti oyunu toylarda eğlence unsuru olarak kullanılmaktadır (Veliyev 1983: 37).

Küştdepti’nin 19. yüzyılda Türkmenistan’ın batı kısmında bilinen bir oyun olduğunu tespit eden N. Garaşhanoğlu Yomudsky, bu dansın ya da oyunun, Türkmenlerdeki zikir geleneğiyle bağlarını araştırmış ve küştdeptinin şamanlık geleneklerinin tesiriyle oluştuğu sonucuna varmıştır. Ş. Annagılıcov ise bu oyunu “aşkî zikir” olarak adlandırarak Nevruz günlerinde oynandığını belirtmiştir. Konuyla ilgili son yıllarda yapılan çalışmalar da küştdepti oyununu, Türkmenlerdeki “zikir çekme” gelenekleriyle ilintili görmektedir. Baltayev ve Jikiyev’e göre Türkmenistan’da zikir yoluyla bazı kişiler, hastalıkları sağaltmaktadır. Onlara göre bu sağaltıcılar, hastanın etrafında “Huv Hak” diye dolanarak hastalıkların önünü almaktadır (Baltayev ve Jikiyev 2013: 67, 70). Baltayev ve Jikiyev’in küştdepti oyununun kökeniyle ilgili tespitleri, bu oyunun, Türk şamanlığı ile olan bağlarını doğrulamaktadır:

“Şamanlık geleneklerine göre, şaman, ateşin gücüyle hastaları iyileştirmek için eline yanan odunları alıp çeşitli hareketler sergilemiş ve danslar yapmıştır. Bunun yaparken zikir çekip hastanın etrafında da dolanmıştır. Bu şekilde şaman, hastanın ruhuna tesir etmeyi denemiştir. Aslında pek çok araştırmacı, “küştdepti” sözünün, şamanların çeşitli hayvanların sesini taklit ederek iyi ruhları çağırmak, kötü ruhları ise kovmak için kullandıkları “hüşt hüşt, küşt küşt” seslerinden türediğini söylemektedir.” (2013: 71)

Türkmenistan’da bugün bir halk oyunu haline gelmiş olan “küştdepti”nin kökenini aydınlığa kavuşturabilmek için şaman ayinlerinde şamanların beden hareketlerine yakından bakmak gerekmektedir. Şamanlar, kurban, kehanet, büyü, tedavi gibi çok çeşitli amaçlarla düzenledikleri ayinlerde sadece efsun yapıp şiirler okumazlar, aynı zamanda çeşitli beden hareketleri de yaparlar. Transa geçmek veya kötü ruhlarla mücadele edebilmek için şamanlar, bugün dans olarak nitelendirdiğimiz hareketler sergilemişlerdir. Aynı zamanda iyi bir esrime yöntemi olan bu hareketleri şamanlar, çoğunlukla ateşin etrafında yapmışlardır. Konuyla ilgili Türk şamanlığına ait çok sayıda kayıt günümüze ulaşmıştır. Bu konudaki ayrıntılı gözlemlerden birisi W. Radloff’a aittir. Radloff, Altay Türkleri arasında bir şamanın ateş etrafında sergilediği hareketleri Sibirya’dan adlı eserine kaydetmiştir. Onun verdiği bilgilere göre şaman, tütsülediği hayvanı kurban ettikten sonra eline davulunu alarak ateş etrafında koşturmaya, sağa sola doğru eğilip kalkmaya, elini kolunu aşağı yukarı hareket ettirmeye başlar. Bu şekilde kendinden geçen şaman, ateşin etrafında dönerek bir müddet bu dansını yapmaya devam eder. Şamanın ateş etrafında dönüşü, göğün katlarında yükselişini, Ülgen’in katına çıkışını sembolize ederken şamanın ateşin etrafında yuvarlanması ise aşağıya inişi ya da düşüşü ifade etmektedir (Radloff 1994: 23-40).

Şaman ayinlerinin işlevsel olduğu dönemler geride kaldıkça şamanların ayinlik unsurları çeşitli sanat dallarını beslemeye başlamıştır. Özellikle tiyatro ve dansa bu etki görülür. Halk tiyatrosunda ve danslarında görüldüğü üzere, pek çok şaman figürü bugün estetik bir boyuta taşınmıştır (And 1985: 16-17). Bu bakımdan tiyatronun da dansın da şamanlık geleneğiyle ilişkisi vardır. Halk kültüründeki oyunlar ve danslar, bunun açık delilleridir. Şaman, ruhlar âlemine ulaşmak, Tanrı Ülgen'in huzuruna çıkmak, kötü ruhları kovmak ve onlarla mücadele edebilmek için çeşitli hareketler yapmak zorunda kaldığından, bu yapı onu ilk dansçılar ve oyuncular arasına dâhil etmiştir. Göğün katlarında yükselen ve hareket eden şaman, ayini izleyenlere gördüklerini naklederek, günümüz oyuncularının temellerini atmıştır (Ünlü 2006: 57). Şamanların ayin esnasında sergiledikleri hareketlerin bir kısmı zamanla halk tiyatrosu haline gelirken bir kısmı da halk danslarını oluşturmuştur. Türkmenistan'daki "küştdepti" oyunu da bu bağlamda ele alınması gereken şamanlık kalıntısı ya da şamanlık kökenli bir halk dansıdır.

Küştdepti, günümüz Türkmen toylarının yaygın oyunlarından biri olmakla birlikte özellikle Nevruz geceleri, "şaman odu"nun etrafında oynanmaktadır. Ateşin etrafında dönerek çeşitli şaman figürleri sergileyen oyuncular, ateşin üzerinden atlayarak arındıklarına inanmaktadırlar (Özbay 2007: 155, Baltayev ve Jikiyev 2013: 71). Bu oyun, çok sayıda insanın çember oluşturup dönerek oynadıkları bir oyundur. Küştdepti oynanmaya ve şiirleri söylenmeye başlamadan "Hey, ya Yaradan, ya Allah" veya "Ey Alley, Alley, can Alley, Yaradan'a ben kurbanım, can kurban Alley" denmektedir. Oyun oynanırken çemberdeki bazı kişiler, "küştdepti" adı verilen şiirleri söyledikten sonra oyundaki herkes "eyha-ey, uhhu, uhhu, küşt, küşt" diyerek yeri depmeye ve ellerini sağa sola, aşağı yukarı sallamaya başlarlar (Baltayev ve Jikiyev 2013: 67).

Küştdepti dansını Nevruz günlerinde yakılan devasa ateşin etrafında Türkmen gençleri oynamaya bugün de devam etmektedirler. Bu oyunda söylenen şiirlere "Küştdepti aydımları" denmekte ve çoğunlukla toylarda söylenmektedir. Türkmen aydımları, toylar gibi eğlence ortamlarında, nevrüz gibi mevsimlik törenlerde ve çalışma ortamları başta olmak hayatın hemen her aşamasında karşımıza çıkan halk şiiri örneklerindedir. Türkmen aydımlarını hem bahşılar hem de halk arasındaki kadın ve erkekler en fazla toylarda kullanırlar. Türkmenlerde çocukların doğumlarında ve ad almalarında, düğünlerde ve askere uğurlama dönemlerinde toylar düzenlenir. Bu toyların vazgeçilmez unsurları arasında bahşılar bulunmaktadır. "Her işin vakti yağşıdır, toyun gelişgi bağşıdır" diyen Türkmenler, toylarda bahşıların aydımlarını dinlemeyi gelenek haline getirmişlerdir. Bahşıların yanı sıra genç kızlar ve erkekler de gelin, damat ve onların yakınlarına çeşitli aydımlar söylerler. Toy aydımları, lüleler ve küştdeptiler, toy ortamlarında söylenen aydımlardan bazılarıdır.

Toylarda "küştdepti" oynamaya başlayanlar, öncelikle oyuna başlamayı temenni eden mani tarzındaki bir şiir söylerler:

“Başlalıñ-a, başlalıñ,	"Başlayalım, başlayalım,
Gövnümüzü hoşlalıñ,	Gönlümüzü hoş edelim,
Öz doganımıñ toyunda,	Kardeşimin toyunda,
Küştdepmege başlalıñ.	Küştdepmeye başlayalım.
Küş, küşt, küşt, hay, hay, hay.	Küş, küşt, küşt, hay, hay, hay.
Küş, küşt, küşt, hey, hey, hey."	Küş, küşt, küşt, hay, hay, hay."

(Baymiradov ve Hocagulyev 1992: 96).

Küştdepti, Türkiye'deki Alevî-Bektaşî semahlarında olduğu üzere çember şeklini almış oyuncular tarafından oynanan bir oyun olmakla birlikte, birkaç safhada oynanan bir oyundur. Başka bir ifadeyle Küştdepti oyununun bazı bölümleri, figürleri ve bunların adları vardır. Kadın ve erkeklerin bir arada oynayabildiği küştdeptinin "bir depim", "iki depim", "üç depim" ve "zemzem" gibi bölümleri vardır. Araştırmacıların "İkidepim" olarak adlandırdıkları figürleri ve oyuncuların bu halini halk, "divana" kelimesiyle karşılamaktadır. Küştdeptinin "divana" kısmını icra edenler, ellerini arkaya alıp başını öne arkaya doğru sallarken şöyle der:

“İhhe ühhe ühhe,	"İhhe ühhe ühhe,
Ihhe ühhe ühhe,	Ihhe ühhe ühhe,
Divana gelir işikden ey,	Divane gelir eşikten ey,
Rısgı gelir deşikden.	Rızkı gelir delikten.
Divana bir suv berin ey,	Divaneye su verin ey,
Gara renkli meşikden.”	Kara renkli tulumdan."

(Baltayev ve Jikiyev 2013: 71)

Yukarıdaki "küştdepti aydımı"nda yer alan "divane" kelimesi, oyunun çıkış noktası ve mahiyetiyle alakalıdır. Zikirci kadınların ateş etrafında oynadıkları ve oynarken de kendinden geçtikleri "küştdepti"de, oyunu oynayan veya bu hareketleri yapanın kişinin "divane" olarak adlandırılması, oyunun cezbe ve kamlarla ilintisine işaret etmektedir. Ayrıca küştdepti oyunun icra safhaları da bu ilişkiyi güçlendirmektedir. Bu oyun, coşku açısından "bir depim", "iki depim" ve "üç depim" şeklindeki bölümlerle sürekli yukarı doğru tırmanmaktadır. Kamların ayinlerindeki danslar da aynı şekilde yavaş figürlerle başlayıp cezbenin derecesi arttıkça daha da hızlanmaktadır. Hatta şaman kendinden geçtiğinde yerlerde yuvarlanmaya bile başladığını göz önüne aldığımızda bu oyunun de aynı mantık içinde olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle "üç depim" kısmında oyun en coşkunu almakta, oyuncular, ellerini kollarını mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde aşağı yukarı, sağa sola hareket ettirmekte, daire halinde bir merkezin etrafında dönerek coşkuyu daha ha arttırmaktadırlar.

SONUÇ

Türkmenistan'daki “şaman od” geleneği ve “küştdepti” oyunu üzerine yapılan tespit ve değerlendirmelerin neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

1. Türkmenistan'da “şaman od” ifadesinin ve geleneğinin yer alması, şaman kelimesinin Türk boyları arasında kullanıldığı yönündeki düşünceleri desteklemektedir. Bölgede şaman diyebileceğimiz tiplerden bahsetmek mümkün değildir, ancak “porhan”, “ışan” ve “zikirci” gibi adlarla Türk şamanlarının özelliklerine sahip bazı tiplere rastlamak mümkündür. Bu tipler, kendilerini doğrudan sağaltıcı veya ruhlarla bağlantıya geçen tipler olarak tanımlamasalar bile yaptıkları işlemlerle bu gelenekten bağımsız olmadıkları görülmektedir.

2. Şaman ateşi anlamına gelen “şaman od”, şamanlık inanışlarının ve uygulamalarının günümüze yansımadır. Şamanların yahut kamların ayinlerde aktif bir şekilde kullandıkları şaman ateşi, Türkmenler arasında ilkbahar başta olmak üzere mevsimler arasındaki geçişlerde yakılan ve etrafında şaman ayinlerine benzeyen uygulamaların yapıldığı geleneksel ve aynı zamanda arkaik bir unsurdur. Ateşin arındırma ve ruhlarla bağlantı kurabilme özellikleri Türkmenlerin Nevruz gecelerinde yaktıkları şaman ateşinde yaşatılmaktadır.

3. Ateş ve anlamı aynı kalmakla birlikte, ateş etrafında ayin yapan kişinin niteliklerinde İslamiyet dairesine bağlı olarak bazı değişimler görülmektedir. Başka bir ifadeyle aslında şaman niteliklerine sahip bu tipler, İslamiyet'in tesiriyle “zikirci” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu bakımdan “şaman od” geleneği, Türklerin Şamanlık inanışlarını ne ölçüde yeni döneme uyarladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Önceki dönemlerde ateş sayesinde ruhlarla temas kurmak isteyen şamanın yerini, Türkmenlerde Nevruz gecesi yapılan ve gece başlayıp sabaha kadar süren ayinler, bereket ve bolluk sembolü Hızır ile temas kurmaya çalışan tipler almıştır.

4. “Küştdepti”, şamanlık geleneğinin oyunlar ve danslarla ilişkisini takip etme imkânı sağlayan bir halk oyunudur. Ancak bu oyunun şamanlık geleneğiyle bağları tamamen kopmamıştır. Başka bir ifadeyle ayinlik özelliklerini muhafaza eden “küştdepti”, hızla Türkmen toylarında oynanan bir oyun konumuna yükselmektedir. Nevruz gecelerinde yakılan şaman ateşinin etrafında oynanıyor olması, yine büyük meydanlarda yakılan devasa şaman odlarının çevresinde icra edilmesi, bu oyunun aslında şaman dansı olduğunu göstermektedir. Şamanların ayinlerine bakıldığında, “küştdepti” oyunundaki figürlerin şaman tarafından sergilendiği görülmektedir. Bu yönüyle “küştdepti”, dinî veya sihrî gayelerle düzenlenen ayinlerden Türkmen kutlama geleneğine adapte olmaya çalışan ve aynı zamanda asıl çıkış noktasında bazı özelliklerini koruyan geleneksel bir unsurdur.

5. Türkmenistan'da “şaman” kelimesinin yanı sıra, şamanlığın inanış ve düşünüş sistemindeki bazı unsurların günümüzde yaşamakta olduğunu söylemek mümkündür. Başta bahşılık geleneği olmak üzere, Türkmenlerdeki geleneksel kutlamalardaki dinî, büyüsel ve eğlence amaçlarıyla düzenlenen törenlerde şamanlık tesiri görülmektedir. “Şaman od”,

şamanın ayinde kullandığı ateşin, “küştdepti” ise ayinde şamanın, ruhlarla temasa geçtiğini, onlarla mücadeleye giriştiğini, zaman ve mekân geçişlerini gerçekleştirdiğini göstermek için sergilediği dansların ya da hareketlerin günümüze ulaşmış şekilleridir. Türkmenlerdeki bu unsurlar gibi, diğer Türk boylarında da çok sayıda inanış ve uygulama Türk şamanlığıyla yakın bir ilişkiye sahiptir. Bu unsurlar üzerine yapılan mukayeseli incelemeler ve değerlendirmelerin, bütüncül bir Türk şamanlığının oluşmasına önemli katkılar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- AÇA Mehmet (2002). “Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye”, Millî Folklor, 7(54), Yaz, s. 75-85.
- AND Metin (1985). Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ANOİN A. V. (2006). Altay Şamanlığına Ait Materyaller, (Çeviren: Zekeriya Karadavut ve Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- BALTAYEV A. ve Jikiyev, A. (2013). Nowruz-Türkmen Halkının Milli Bayramı, Aşgabat: İlim.
- BAYMIRADOV A. ve Hocagulyev, A. (1992). Türkmen Halk Dörediciligi, Aşgabat: Magarif.
- BEYDİLİ Celal (2004). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- DUYMAZ Ali (2002). İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GILICOV Agamirat (1995). Aydın-Saz Terminleri, Çärcev: Miras Önümçilik Kârhanası.
- HAMZAYEVA M. Y. (1962). Türkmen Dilinin Tüştündirişli Sözlüğü, Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimler Akademisi.
- İLYASOVA Gurbancemal (2005). Türkmen Halk İrim-Inançları, Aşgabat: Miras.
- İNAN Abdülkadir (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KALAFAT Yaşar (1990). Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KOMİNEK Slawomira Zerańska (2005). “Türkmen Geleneksel Müziğinde “Yol” Kavramı”, (Çeviren: M. Burcu Tunakan), Folklor/Edebiyat, XI(42), s. 241-254.
- KÖPRÜLÜ Fuad (1966). “Türk Edebiyatının Menşe’i”, Edebiyat Araştırmaları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 49-130.
- KSENEFONTOV A. V. (2011). Yakut Şamanlığı, (Çeviren: Atilla Bağcı), Konya: Kömen Yayınları.
- KUMARTAŞLIOĞLU Satı (2012). Türk Kültüründe Ocak ve Ateş Kült, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- MELİKOFF İrene (2009). Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları, İstanbul: Demos Yayınları.
- ORAZTAGANOV A. (1985). Türkmen Toy Aydınları, Aşgabat: Magarif.
- ÖREYEV Arazbay (1995). Adat (Türkmenin Milli Dep-Dessurları), Aşgabat: Ruh.

- ÖZBAY Ekrem (2007). Türkmenistan'dan Anadolu'ya Örf-Adet ve Halk İnançları, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- POTAPOV L.P. (2012). Altay Şamanizmi, (Çeviren: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- RADLOFF W. (1994). Sibirya'dan III, (Çeviren: Ahmet Temir), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RAGLAN Lord (2005). "Mit ve Ritüel", (Çeviren: Evrim Ölçer Özünel), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, Ankara: Geleneksel Yayınları, s. 318-331.
- RAHMANOV Ata (1998). "Gorkut Ata Eposu ve Durgunluk Yılları", Garagum, 3, s. 129-148.
- ŞAHİN Halil İbrahim (2011). Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği, Konya: Kömen Yayınları.
- USPENSKİY V. ve Belyayev V. (1928). Turkmenskaya Muzıka, Moskova: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Muzıkalnıy Sektor.
- ÜNLÜ Aslıhan (2006). Türk Tiyatrosunun Antropolojisi, Ankara: Aşına Kitaplar.
- VELİYEV Baba (1983). Türkmen Halk Poeziyası, Aşgabat: İlim.
- TEKİN Talat ve Ölmez Mehmet (1995). Türkmençe-Türkçe Sözlük, Ankara: Simurg.

Reproduced with permission of the copyright owner. Further reproduction prohibited without permission.